

Nr 20

Konstitutionsutskottets betänkande i anledning av motioner om statsformen och om kvinnlig tronföljd.**Motionerna**

I detta betänkande behandlas motionerna 1972:1 av herr Hermansson i Stockholm m. fl. (vpk), 1972:789 av fru Eriksson i Stockholm (s) samt 1972:791 av fru Kristensson (m) och herr Schött (m).

Hemställen avser

i motionen 1972:1: "att riksdagen hos Kungl. Maj:t hemställer att grundlagberedningen ges kompletterande direktiv att skyndsamt utarbeta förslag till ändrad lydelse av grundlagen innebärande övergång till republik";

i motionen 1972:789: "att riksdagen hos Kungl. Maj:t anholder om en utredning i syfte att fullfölja grundlagberedningens arbete angående statschefens ställning med en genomlysning av frågan om republik som ett alternativ till monarki i vårt land"; samt

i motionen 1972:791: "att riksdagen hos Kungl. Maj:t begär utredning om och förslag till införande av kvinnlig tronföljd i Sverige".

Tidigare behandling*Frågan om statsformen*

Frågor rörande statsformen och statschefens ställning har vid ett flertal tillfällen upptagits i motioner. Sälunda avslogs vid nio riksdagar under åren 1912–1933 motioner, i vilka ifrågasatts övergång från monarkiskt till republikanskt statsskick. Vid ettvart av dessa tillfällen hade motionerna avstyrkts av konstitutionsutskottet (KU 1912:38, 1924:B18, 1919:48, 1920:40, 1924:17, 1925:5, 1928:1, 1932:1 och 1933:8).

Efter år 1933 aktualiserades frågan först vid 1958 års A-riksdag. I motioner hemställdes då, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om att åt den år 1954 tillsatta författningsutredningen även skulle uppdragas att genomföra en förutsättningslös utredning angående statschefens ställning i en modern svensk parlamentarisk demokrati, omfattande både de konstitutionella och de representativa sidorna av skilda system. I sitt utlåtande (KU 1958:A14) över motionerna återgav konstitutionsutskottet vissa delar av författningsutredningens direktiv och uttalade därefter, att det enligt dess bedömning föll under utredningens redan givna uppdrag att i viktiga delar ompröva jämväl statschefens ställning i en modern parlamentarisk demokrati. Med hänsyn härtill avstyrkte utskottet, som inhämtat att författningsutredningens

arbete kunde beräknas bli slutfört under år 1959, en skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om utredning i motionernas syfte. Utskottet hemställde, att motionerna måtte anses besvarade med vad sålunda anförts, vilket bifölls av riksdagen.

Författningsutredningen berörde statschefens ställning i motiven till sitt förslag till ny regeringsform (SOU 1963:17, s. 135 ff.). Utredningen uttalade till en början, att den inte haft att pröva den principiella frågan om statsformen. Direktiven förutsatte att den avsedda moderniseringen av författningen, inbegripet grundlagfästandet av det parlamentariska styrelsesättets grundläggande principer, skulle genomföras utan övergivande av den monarkiska statsformen. Utredningens förslag framlades därför utan diskussion av statsformen. Dock föreslogs att de grundlagsstadganden, som nu ålägger riksdagen att välja nytt konungahus därest det regerande utslocknar på manssidan, skall ersättas med en bestämmelse, som endast föreskriver, att riksdagen i den angivna situationen skall utse ny statschef. Utredningen framhöll, att ett sådant stadgande inte skulle prejudicera i någon riktning utan endast ge frihet att välja mellan monarkisk och republikansk statsform.

I motion till 1966 års riksdag hemställdes att en parlamentarisk utredning skulle tillsättas för att utreda statschefens ställning i en parlamentarisk demokrati och därvid även pröva frågan om en i demokratisk ordning vald statschef i ett republikanskt statsskick. Utskottet fann i sitt utlåtande (KU 1966:10) inte anledning att upptaga frågan om monarkiskt eller republikanskt statsskick till behandling utan ansåg det i stället angeläget, att de författningspolitiska frågor, som då under lång tid hade diskuterats, fick en snabb lösning. Tio ledamöter reserverade sig för en hemställan att riksdagen måtte anhålla om en utredning rörande statschefens ställning i en modern parlamentarisk demokrati. Dessa ledamöter uttalade att någon sådan prövning av frågan, som utskottet förutsatte år 1958, inte hade genomförts av författningsutredningen, vars betänkande gav en helt otillräcklig belysning av den därmed förenade problematiken. Med hänsyn härtill fann sig reservanterna böra tillstyrka att en sådan utredning kom till stånd som åsyftades i motionerna. Riksdagen biföll reservationen.

Enligt direktiven för den år 1966 tillkallade grundlagberedningen borde de rikspolitiska uppgifterna fördelas mellan folket, folkrepresentationen eller dess organ samt regeringen. Vidare anfördes: "Statschefens ställning i en sådan modern parlamentarisk demokrati bör, såsom riksdagen nyligen beslutat (rskr 1966:80), tas upp till prövning vid en total författningsrevision."

Som svar på en interpellation angående uppdrag för grundlagberedningen att utreda statschefens ställning i en republik, anförde dåvarande statsministern den 31 oktober 1968 (1968 II 34:12) att direktiven kvarstod oförändrade och att beredningens uppdrag inneslöt en prövning av och ett ställningstagande till frågan, om vårt statsskick i framtiden borde vara monarkiskt eller republikanskt.

Vid 1971 års riksdag behandlades två motioner angående den framtida

statsformen. I den ena yrkades att riksdagen skulle fatta principbeslut om övergång till republik, och i den andra hemställdes att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära förslag till lag om rådgivande folkomröstning i frågan om republik eller monarki. Konstitutionsutskottet (1971:15) avstyrkte motionerna under hänvisning till att frågan om statschefens ställning i en modern parlamentarisk demokrati övervägdes av grundlagberedningen. Riksdagen följde utskottet.

Frågan om kvinnlig tronföljd

Förslag om införande av kvinnlig tronföljd har framförts i riksdagen 1964, 1966, 1967, 1968, 1969 och 1970.

I utlåtande 1964 (KU 1964:24) redovisade utskottet frågans behandling i riksdagen 1952 i anledning av då väckta motioner samt inom författningsutredningen. Utskottet anförde att frågan mycket nära berörde principfrågan om statsformen och därför borde ses i ett vidare sammanhang. Då frågan om en genomgripande författningsreform just var föremål för överläggningar och utskottet inte ville tillstyrka en framställning från riksdagens sida som kunde föregripa dessa överläggningar, hemställde utskottet om avslag på motionerna. Attå ledamöter (4 h, 2 fp, 2 c) reserverade sig med yrkande om utredning och förslag angående införande av kvinnlig tronföljd utan brytande av gällande succession samt om behörighet för kvinnliga medlemmar av konungahuset att vara regent och ordförande i tillförordnad regering. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

I utlåtande 1966 (KU 1966:12) uttalade utskottet, att de synpunkter som anfördes 1964 alltjämt ägde giltighet och avstyrkte de väckta motionerna. Fyra ledamöter (3 h, 1 fp) reserverade sig med samma yrkande som i 1964 års reservation. Riksdagen följde utskottet.

I utlåtande 1967 (KU 1967:5) anförde utskottet, efter att ha erinrat om riksdagsbehandlingen av frågan 1964 och 1966, att det vidare utredningsarbetet i författningsfrågan uppdragits åt grundlagberedningen, som bl. a. skulle överväga statschefens ställning i en modern parlamentarisk demokrati. Med hänsyn härtill fann utskottet ej skäl till någon riksdagens åtgärd i anledning av de väckta motionerna. Reservation avgavs även nu av fyra ledamöter (3 h, 1 fp) med samma yrkande som tidigare. De anförde bl. a. att det inte är säkert att grundlagberedningen prövar frågan om kvinnlig tronföljd i samband med sina överväganden om statschefens ställning. Motionerna avslogs av riksdagen.

I utlåtande 1968 (KU 1968:12) hänvisade utskottet till sina tidigare utlåtanden i ämnet och hemställde om avslag på motionerna. Fyra ledamöter (3 h, 1 fp) reserverade sig för bifall. Riksdagen följde utskottet.

I utlåtande 1969 (KU 1969:10) inskränkte sig utskottet likaså till att hänvisa till de tidigare ställningstagandena och hemställde om avslag på motionerna. Tre ledamöter (alla m) avgav en reservation, vari hemställdes att grundlagberedningen skulle få ett uppdrag att utarbeta förslag till de

grundlagsändringar som erfordras för att införa fullt kognatisk tronföljd i vårt land utan att rubba den nuvarande successionen". Fyra ledamöter (2 c, 2 fp) avgav en annan reservation, vari hemställdes att grundlagberedningen skulle få "i uppdrag att vid prövning av frågan om statschefens ställning undersöka vilka grundlagsändringar som erfordras för att införa fullt kognatisk tronföljd i vårt land utan att rubba den nuvarande successionen i första led". Riksdagen följde utskottet.

Det skall anmärkas att med "fullt kognatisk tronföljd" förstås en tronföljd där den tidigare regentens äldsta barn oavsett kön ärver kronan.

Också i utlåtande 1970 (KU 1970:8) nöjde sig utskottet med att hänvisa till sina tidigare, av riksdagen godkända utlåtanden i frågan och avstyrkte motionerna. Två reservationer avgavs, den ena av två ledamöter (båda m) och den andra av tre ledamöter (1 c, 2 fp). Reservationerna har samma innehåll som motsvarande reservationer i 1969 års utlåtande, dock i fråga om den förstnämnda reservationen med den avvikelser att reservanterna uttalar att den nuvarande successionen i första led inte bör brytas. Riksdagen avlog motionerna.

Grundlagberedningens förslag

Grundlagberedningen avlämnade i mars 1972 sitt slutbetänkande "Ny regeringsform, ny riksdagsordning" (SOU 1972:15). Enligt förslaget är konungen rikets statschef. Han blir inte innehavare av någon politisk makt. Han behåller emellertid sin ställning som symbol för riket och sina representativa uppgifter. Beredningen uttalar att de av statschefens funktioner som har sin grund i konungens traditionella ställning som innehavare av regeringsmakten inte kan förenas med ett parlamentariskt system. Beredningens förslag är i allt väsentligt enhälligt såvitt gäller statschefens ställning och befogenheter. Det har i denna del allmänt betecknats som en kompromiss. Beredningen diskuterar i motiven till sitt betänkande inte valet mellan monarkisk eller republikansk statsform.

Beredningens förslag i fråga om statschefens ställning och befogenheter innebär, utöver vad ovan har sagts, i korthet följande. Beslutanderätten i regeringsärenden tillkommer uteslutande ministären. Statschefen deltar inte i regeringens beslutssammanträden. Inte heller utövar han befälet över försvarsmakten. Konungens nuvarande roll vid regeringsbildning övertas närmast av talmannen. Talmannen skall således efter överläggningar med partiföreträdarna och vice talmännen föreslå riksdagen en statsministerkandidat. Denne måste godkännas av riksdagen genom en särskild omröstning. Det ankommer på statsministern att utse övriga ministrar i regeringen. Beslut om entledigande av statsministern fattas av talmannen, och beslut om entledigande av annan minister fattas av talmannen eller av statsministern. — Statschefen bereds möjlighet att följa regeringens arbete främst genom särskilda sammanträden, konseljer, mellan statschefen och regeringen. Konselj skall hållas minst en gång i kvartalet. Statschefen kvarstår som ordförande i utrikesnämnden. Han är enligt förslaget också närvarande vid riksdagens ("riksmötets") öppnande och förklarar på talmannens hemställan riksmötet öppnat. När ny

regering skall tillträda, äger regeringsskiftet rum vid en särskild konselj inför statschefen.

Skulle kungahuset utslockna, skall riksdagen enligt förslaget utse en riksföreståndare som fullgör statschefens uppgifter tills vidare. Riksdagen får på så sätt handlingsfrihet att ta ställning till den framtida statsformen.

Beredningen föreslår inte någon ändring av de nuvarande tronföljdsreglerna i successionsordningen. Beredningen är emellertid inte enig på denna punkt. Moderata samlingspartiets, folkpartiets och centerpartiets representanter i beredningen reserverar sig för full jämställdhet mellan könen i fråga om tronföljden, dock vill de att nuvarande tronföljares rätt inte skall rubbas.

Beredningen föreslår att ändringarna i grundlagen i fråga om statschefens ställning och befogenheter inte skall träda i kraft så länge Gustaf VI Adolf är konung. Under denna tid tillämpas i stället motsvarande regler i 1809 års regeringsform och 1866 års riksdagsordning. Beredningen räknar i övrigt med att dess förslag i princip skall kunna börja tillämpas fr. o. m. den 1 januari 1975.

Utskottet

I förevarande motioner begärs förslag från grundlagberedningen om övergång till republik, utredning för att genomlysna frågan om republik som ett alternativ till monarki respektive utredning och förslag om kvinnlig tronföljd.

Grundlagberedningen har numera lagt fram slutbetänkande med förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning. Beredningen har därmed avslutat sitt utredningsarbete.

Inom utskottet finns delvis olika uppfattningar företrädade i föreliggande sakfrågor. Emellertid är att beakta att grundlagberedningens förslag för närvarande underkastas remissbehandling. Remissbehandlingen är ett betydelsefullt inslag i den procedur som leder fram till beslut av statsmakterna i viktiga samhällsfrågor. Det vore enligt utskottets mening oriktigt att föregripa remissbehandlingen genom ställningstaganden från riksdagens sida i förevarande sakfrågor. Inte heller finns skäl att nu påkalla särskild utredning i frågorna.

Med hänvisning till det anförda får utskottet hemställa

att motionerna

1. 1972:1
2. 1972:789 och
3. 1972:791

inte föranleder någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 18 april 1972

På konstitutionsutskottets vägnar

GUNNAR LARSSON

Närvarande: herrar Larsson i Luttra (c), Nelander (fp), fru Thunvall (s), herrar Boo (c), Johansson i Trollhättan (s), Mossberg (s), Andersson, Sten, i Stockholm (s), Werner i Malmö (m), Svensson i Eskilstuna (s), Bergqvist (s), Fiskesjö (c), Karlsson i Malung (s), Norrby i Åkersberga (fp), Dahlberg (s) och Schött (m).

Särskilt yttrande

av herrar Werner (m) och Schött (m):

Grundlagberedningen har framlagt sitt slutbetänkande, som för närvarande är föremål för remissbehandling. Oberoende härav anser vi oss oförhindrade att ge uttryck för vår principiella uppfattning att någon annan ändring icke bör ske i vårt monarkiska statsskick än den att kvinnlig tronföljd införes, varvid dock den nuvarande successionen i första led icke bör rubbas.